

УДК 329.01 (477)

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ: ВИБОРЧІ ПАРТІЇ ЧИ ВИБОРЧІ ПРОЕКТИ?

Юрій Шведа

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра політології,
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: shveda@ukr.net*

Аналізується місце та роль українських партій в контексті політичної системи суспільства. На основі сучасної типології політичних партій порівнюються риси українських політичних об'єднань з типовими характеристиками політичних партій виборчого типу. Розглядаються особливості електоральної участі українських політичних партій на тлі вітчизняного й зарубіжного досвіду. Визначаються умови та шляхи успішної інституалізації політичних партій України.

Ключові слова: виборча партія, партія успіху, перцептивна (воутингова) партійна система, картельні партії, віртуальні партії.

Парадоксально, але за 20 років існування української політичної науки, попри те, що написано та видано десятки наукових статей та монографій, захищено чимало дисертаційних досліджень – українські вчені дуже мало просунулися у напрямку розробки цілісної та адекватної українським реаліям теорії політичних партій. Ми потрапили у замкнене коло, про яке колись говорив розробник теорії політичних партій М. Дюверже: загальна теорія політичних партій може бути створена лише після того як будуть проведені глибокі попередні дослідження. Проте ці дослідження не можуть бути по-справжньому глибокими, доки не сформована загальна теорія партій [цит. за : 1, с. 134].

Очевидно, що методологічною основою сучасної української теорії політичних партій не може бути марксизм-ленінізм. Проте використання класичної західної теорії політичних партій, розробленої для характеристики політичних партій, що функціонують у якісно відмінних умовах, теж не зовсім виправдане. Беззастережне використання західної теорії політичних партій на жаль, не дає відповідного інструментарію для адекватного аналізу українських політичних партій. У першу чергу тому, що предмет аналізу є суттєво відмінним.

Дискусія, яка має місце в середовищі науковців щодо суті українських політичних партій спонукала нас проаналізувати відповідність рис українських партій загальноприйнятим – сформованим свого часу М. Вайнером та Дж. Ла Паломбарою. Висновок – практично жодна із виділених ученими рис класичної політичної партії не виявляється в українських реаліях [5]. Цей висновок корелюється із висновками І. Ряботягової, зробленими нею у статті "Украинские политические партии: институты или субституты?" [4].

Серед функцій українських політичних партій чи не єдиною, котра узгоджується з функціями класичних партій є електоральна. Відомо, що в сучасній зарубіжній партіології саме ця функція партій сприймається як визначальна (поряд з функцією керівництва). Так, Дж. Сарторі зазначає, що "партія – це така політична група, яка присутня у виборчому процесі й спроможна висунути через вибори кандидатів на публічні посади". На думку К. Джанди партія – це організація, "яка прагне здобуття політичного становища своїми легітимними репрезентантами". Дж. Ланс та С. Ерсон визнають політичними партіями тільки ті організації, які представлені у виборчих статистиках [цит. за: 3, с. 46].

На цій основі чимало дослідників вбачають подібність українських політичних партій з так званими "виборчими партіями", основна діяльність яких фактично зводиться до участі у виборах. Однак і таке порівняння не зовсім коректне.

Справді сучасні політичні партії завдячують своєму виникненню появі та поширенню загального виборчого права, а їхня основна функція обмежувалась структуруванням та мобілізацією голосів виборців. Недаремно, перша масова партія, котра виникає у 1861 р., носить просту й зрозумілу всім назву: "Ліберальне товариство реєстрації виборців". Однак ці організації, з'явившись спочатку як класові партії пройшли складну еволюцію та інституалізацію, перш ніж сформувалися в сучасні виборчі партії. В основі цієї трансформації лежали глибокі зміни у соціальній структурі, політичній культурі, методах політичної комунікації.

Українські ж політичні партії формувалися та діють в умовах несформованої соціальної структури, коли визначальні соціально-політичні інтереси ще не оформлені, їхня електоральна функція визначається не потребами та вимогами базової соціальної групи (класу), а бажанням отримати доступ до влади через участь у виборах. У такий спосіб вибори є не інструментом реалізації партійної програми, а полем змагання між добре організованими групами за доступ до розподілу суспільних благ. У такому сенсі цілком влучною є веберівська характеристика політичних партій як "мисливців за портфелями".

Існування політичних партій зорієнтованих на перемогу на виборах (так званих партій успіху або ж електорально-професійних партій) передбачає існування справжніх (конкурентних) виборів як легального механізму боротьби за владу. Наскільки сьгоднішні вибори можна вважати справжніми (конкурентними) – це велике питання.

Як виразники певних соціальних інтересів політичні партії можуть виступити їх політичними виразниками лише за умови існування у суспільстві перцептивної (або воутингової) партійної системи, яка налаштована на формування влади через механізм конкурентного змагання партій. Наявність великої кількості партій, котрі змагаються на виборах, є необхідною, але далеко не достатньою умовою існування такого типу партійної системи.

Зрозуміло, що в умовах неконкурентного середовища з його відмінними чинниками виникають абсолютно специфічні політичні актори, які не можна порівнювати за однією лише назвою із тими, що сформувалися й діють у ліберально-демократичних режимах.

В українських реаліях стимули до конкуренції – як механізму доступу до прийняття політичних рішень та владних ресурсів – заміщаються позитивним стимулом не конкурувати. Держава, виступаючи як впливовий гравець на політичних

виборах, пропонує політичними партіям, за якими стоїть відповідний капітал, вирішення їхніх проблем в обмін на лояльність. Вибори таким чином перетворюються не на змагання за владу, а на ярмарку вимог бізнесу перед владою в якому партії виступають в ролі своєрідних посередників – “брокерів”.

В українських реаліях абсолютно іншими є і мета, і стиль політичної конкуренції. Якщо у розвинених демократіях такий “брокер” може мати інтереси, відмінні від інтересів “клієнтів”, то в українському випадку, через слабкість інституалізації та автономії партій – їхні окремі (читай суспільні) інтереси у цих торгах є мізерними. Якщо в сучасних демократіях політичні партії перетворилися в агенції по максималізації голосів виборців (у т.ч. на свою користь) – то в українському випадку вони лише агенції, що репрезентують інтереси капіталу перед владою.

Підприємницька логіка бізнесу, який стоїть за політичними партіями, орієнтована передусім на максималізацію своєї користі. Тому він не зацікавлений у постійному “інвестуванні” в політичні партії, а погоджується вкладати у них кошти лише під час виборів – перетворюючи тим самим партії у банальні “машини для голосування” або ж виборчі проекти.

Про масштаби комерціалізації політики свідчать витрати політичних партій на виборах. За підрахунками журналу “КоммерсантЪ-Україна” на всю виборчу кампанію 2012 р. в багатомандатному окрузі офіційно було витрачено понад 600 млн. грн. (офіційно задекларовані витрати за час виборчої кампанії). Левову частку з них потратила п’ятірка партій, які подолали виборчий бар’єр (218 млн – Партія регіонів, 107 млн – ВО “Батьківщина”, 72 млн – КПУ, 33.7 млн – партія “УДАР” і 23.2 млн – ВО “Свобода”) [2].

Цифри свідчать, що найбільшу можливість зібрати кошти, необхідні для проведення виборів, а відтак і бути представленим у парламенті, мають парламентські партії, передусім провладні. Натомість політичні сили, які не володіють значними фінансовими ресурсами, фактично автоматично опиняються у ролі аутсайдерів виборчих перегонів. Цікаво, що такий стан речей має місце в Україні при відсутності державного фінансування партій та розвинутої системи членських внесків. Тому зрозуміло, що переважаючими джерелами політичних фінансів в Україні є “плутократичні”, а відтак очевидно чий інтереси будуть відстоювати фракції цих партій у парламенті.

При аморфності організаційної структури сучасних виборчих партій – основною їх організаційною одиницею є виборчі комітети, діяльність яких є, якщо не постійною, то періодичною (від виборів до виборів). Українські ж політичні партії переважно мають так звану “порожню організацію”, яка опирається на загальнонаціонального партійного лідера, має доступ до ЗМІ та реклами й практично не має структур та розвинутої членської бази на місцях. Такі партії зазвичай або ж виникають незадовго перед виборами, або ж перед самими виборами здійснюється так званий ребрендинг уже існуючих партій. Результатом участі таких політичних акторів у виборчому змаганні є віртуалізація політичного життя, а відтак – поява та існування так званих віртуальних партій. При цьому сама політика набирає рис політичного перформансу, своєрідного шоу, що має мало спільного з реальним життям.

Без інституалізованих партій не може бути інституалізованої конкуренції між ними. У демократичних державах вибори – це форма народного контролю над державою шляхом вибору тієї чи іншої партії. У квазідемократичних державах вибори – це змагання за лояльність до режиму відповідних приватних інтересів, організоване у вигляді змагання політичних партій. Як стверджує С. Мейнворінг, в деяких демократіях ”третьої хвилі” зі слабкими партійними системами швидше персоналізм чи інтереси еліт, ніж соціально-політичні розмежування, формували електорат партій, що сприяло подальшому ослабленню цих нових демократій [7, с. 56]. С. Ліпсет зазначає, що в нових демократіях політичні еліти можуть впливати на природу партій: на благо, як у післяреволюційних США, чи на зло, як у післяреволюційній Франції та Латинській Америці XIX ст. [6, с. 54]. Думаємо, що до числа останніх можна віднести й сучасну українську політичну еліту.

Якщо ж поставити собі питання про те, чим є все ж таки політичні партії – то на це питання дуже влучно відповіли Р. Роуз і Т. Макі, які стверджують: ”ми можемо говорити про інституалізацію партії в тому випадку, якщо вона брала участь більш ніж у трьох загальнонаціональних виборах. Якщо партія не змогла цього досягти, її не можна вважати сформованою. Вона є ефемерною” [1, с. 95]. На жаль таких партій в Україні сьогодні – більшість.

Список використаної літератури

1. Джанда К. Сравнение политических партий: исследования и теория / К. Джанда // Современная сравнительная политология: хрестоматия ; под ред. Г. Голосова, Л. Галкиной. – М. : МОНФ, 1997. – С. 84–143.
2. Отчитались за кампанию // Коммерсантъ Украины. – № 185 (1675). – 15 ноября 2012.
3. Романюк А. Партії та електоральна політика / Анатолій Романюк, Юрій Шведа. – Львів : ЦПД–”Астролябія”. – 2005. – 366 с.
4. Ряботягова И. Украинские политические партии: институты или субституты? / Ирина Ряботягова // Ойкумена. – 2010. – Вып. 7. – С. 100–108.
5. Шведа Ю. Чи не є ”закон диспаритету” М. Дюверже “розетським каменем” української партології? / Ю. Шведа // Політичний менеджмент. – 2012. – № 4–5. – С. 57–65.
6. Lipset S.M. The indispensability of political parties / S.M. Lipset // Journal of Democracy. – 2000. – Vol.11. – № 1.
7. Mainwaring Scott P. Rethinking Parties in the Third Wave of Democratization: The Case of Brazil / Scott P. Mainwaring. – Stanford : Stanford University Press. – 1999. – 416 p.

Стаття надійшла до редколегії 18.04.2013

Прийнята до друку 22.05.2013

POLITICAL PARTIES OF UKRAINE: ELECTORAL PARTIES OR ELECTORAL PROJECTS?

Yurij Shveda

*Ivan Franko National University of Lviv
Institute of philosophy, department of political science
Universytetska st., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: shveda@ukr.net*

Analysed place and role of the Ukrainian parties in the context of existing society system. Based on the political parties modern typology the features of the Ukrainian political alliances are compared to the characteristics of electoral political parties. The author considers the peculiarity of electoral participation of Ukrainian political parties against the background of national and foreign experience, determines the conditions and ways of Ukrainian political parties successful institutionalization.

Key words: electoral party, party of success, voting party system, cartel parties, virtual parties.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПАРТИИ УКРАИНЫ: ИЗБИРАТЕЛЬНЫЕ ПАРТИИ ИЛИ ИЗБИРАТЕЛЬНЫЕ ПРОЕКТЫ?

Юрий Шведа

*Львовский национальный университет им. Ивана Франко,
философский факультет, кафедра политологии,
ул. Университетская, 1, 79000, Львов, Украина
e-mail: shveda@ukr.net*

Анализируется место и роль украинских политических партий в контексте существующей политической системы общества. На основании современной типологии политических партий сравниваются черты украинских политических объединений с базовыми характеристиками политических партий избирательного типа. Рассматриваются особенности электорального участия украинских политических партий на фоне отечественного и зарубежного опыта. Определяются условия и пути успешной институализации политических партий Украины.

Ключевые слова: избирательные партии, партия успеха, перцептивная (воутигговая) партийная система, картельные партии, виртуальные партии.